

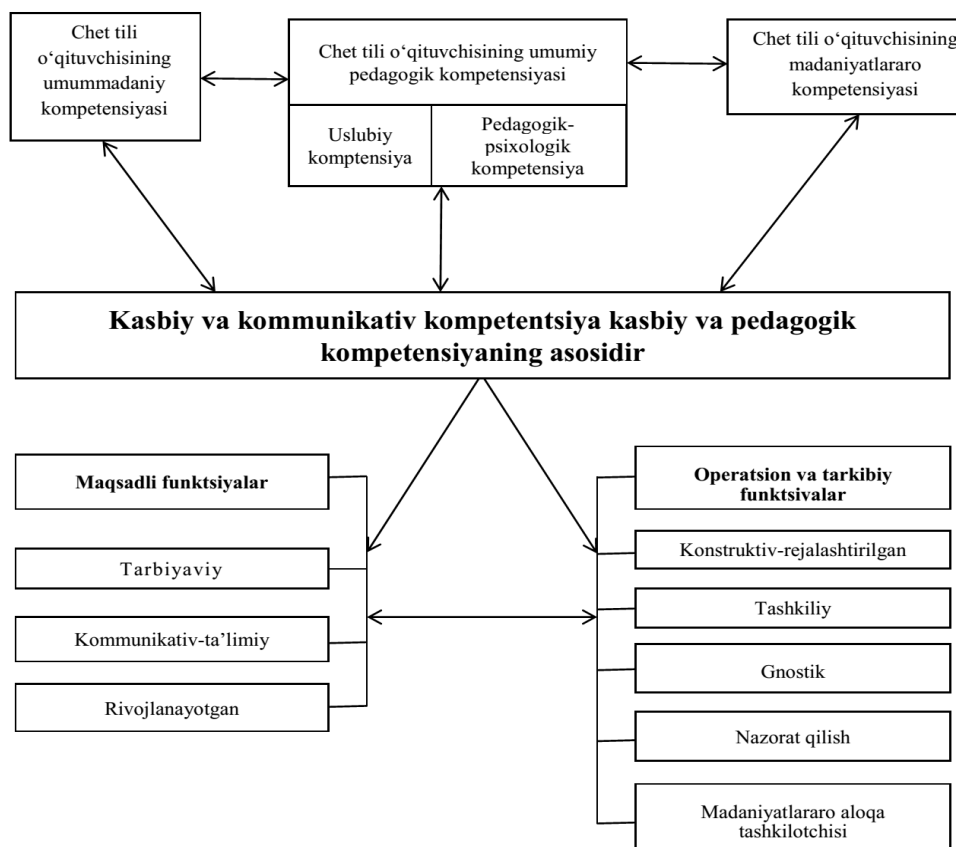
Bo'Lajak Ingliz Tili O'Qituvchisining Kasbiy-Gnostik Kompetensiyasi Va Uning Didaktik Ahamiyati

Hamdamov Erkin Ergashevich ¹

Anatatsiya: Mazkur maqolada kasbiy-gnostik kompetensiya o'qituvchining kasbiy-pedagogik kompetensiyasini tashkil etuvchi barcha subkompetensiyalarning mohiyatini belgilab berishi borasidagi fikr mulohazalar o'rin olgan bo'lib, boshqa barcha kompetensiyalar uning asosida amalga oshirilishi tahlil qilingan. Ingliz tili o'qituvchisining tanlangan kasbiy-pedagogik funksiyalarini bajarishda amalga oshiriladigan barcha kompetensiyalarning asosi ekanligi o'rganilgan.

Kalit so'zlar: kasbiy kompetensiya, kasbiy-gnostik kompetensiya, kasbiy-pedagogik kompetensiyasini, lingvistik, nutqiy, diskursiv, ijtimoiy-madaniy.

Olib borgan tadqiqotlarimiz natijasida, biz ingliz tili o'qituvchisining gnostik kompetensiyasini kasbiy-gnostik, ya'ni quyida keltiriladigan barcha mezonlarning o'zaro bog'liqligi deb tushunamiz. Ingliz tili o'qituvchisining rivojlanayotgan shaxsning ijtimoiylashuvi uchun amaliy vazifalarni samarali hal etish va tahlil qilish, ko'p madaniyatli jamiyatda o'zini anglash, zamonaviy jamiyat globallashuvi sharoitida samarali o'zaro ta'sir o'tkazish, zarur pedagogik kompetensiyalar va shaxsiy fazilatlarni sintez qilish va madaniyatlararo muloqot, madaniyatlararo o'zaro aloqalarni amalga oshirish qobiliyati, shuningdek qadriyat yo'nalishlari, tabiat, jamiyat, odamlarning ma'naviy tajribasi va o'ziga yo'naltirilganligini rivojlantirish orqali shaxsni jamiyatga muvaffaqiyatli qo'shilishi uchun qulay sharoitlarni ta'minlash ushbu tushunchaning asosi hisoblanadi. Bizning fikrimizcha, ingliz tili o'qituvchisining kasbiy faoliyatida faoliyatning yetakchi turi sifatida til bilan aloqa qilish jarayoniga alohida e'tibor berilishi kerak. Til kommunikatsiyasi ingliz tilini o'rgatishning maqsadi va vositasidir. Faqatgina til bilan muloqot qilish orqali o'qituvchi ingliz tilini o'qitishning belgilangan maqsadlariga erishadi. (1.1-rasm) (E.V. Timoxina, biz tomonimizdan to'ldirilgan va kengaytirilgan).

1.1-rasm - Ingliz tili o'qituvchisining kasbiy-pedagogik kompetensiyasini shakllantiruvchi tarkibiy qismlarning o'zaro aloqasi.

¹ Guliston davlat universiteti, katta o'qituvchi

Kasbiy-pedagogik kompetentlikka kiradigan barcha kompetensiyalarni amalga oshirishning asosida ingliz tili o'qituvchisining kasbiy-gnostikaga asoslangan kasbiy - lingvistik kompetensiyasi yotadi. O'quvchilarni haqiqatan ham tilni o'zlashtirishga tayyorlash uchun didaktik faoliyatning tuzilishini aynan u belgilaydi. Ushbu kompetensiya bo'lajak ingliz tili o'qituvchisining asosiy professional funktsiyalarini amalga oshirish imkoniyati sifatida tushuniladi. U chet tilini o'qitish jarayonida bo'lajak o'qituvchi faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini aniq va yorqin aks ettiradi. Zarur pedagogik kompetensiyalar va shaxsiy fazilatlarini sintezi o'qituvchi shakllantiradigan ushbu kontseptsioning asosini tashkil etadi: 1) rivojlanayotgan shaxsni ijtimoiylashtirish va shakllantirish bo'yicha amaliy vazifalarni samarali hal qilish qobiliyati, 2) ko'p madaniyatli jamiyatda o'zini anglash qobiliyati, 3) globallashtirish jarayoni sharoitida samarali ta'sir o'tkazish qobiliyati, 4) madaniyatlar muloqotiga, madaniyatlararo o'zaro aloqalarni amalga oshirishga qobiliyati; 5) qadriyat yo'nalishlari, tabiat, jamiyat, odamlarning ma'naviy tajribasi va o'ziga yo'naltirilganligini rivojlantirish orqali shaxsni jamiyatga muvaffaqiyatli qo'shilishi uchun qulay sharoitlarni ta'minlash.

Kasbiy-gnostik kompetensiya o'qituvchining kasbiy-pedagogik kompetensiyasini tashkil etuvchi barcha subkompetensiyalarning mohiyatini belgilaydi. Boshqa barcha kompetensiyalar uning asosida amalga oshiriladi. Bu ingliz tili o'qituvchisining tanlangan kasbiy-pedagogik funktsiyalarini bajarishda amalga oshiriladigan barcha kompetensiyalarning asosidir:

- turli xil ijtimoiy, milliy, qiymatli-semantik yo'nalishlarni hisobga olgan holda umuminsoniy qadriyatlar tizimiga yo'naltirilgan ingliz tili o'qituvchisining umum madaniy kompetensiyasi; o'zbek jamiyatidagi diniy, kasbiy jamoalar va guruhlar; ijtimoiy va kasbiy aloqalarning adekvatligini ta'minlaydigan ijtimoiy-madaniy va madaniyatlararo muloqot qobiliyatlariga ega bo'lish; jamoada ishlashga tayyorlik, qabul qilingan axloqiy va huquqiy normalar asosida o'zaro ijtimoiy munosabatlar, odamlarga hurmat ko'rsatish, ishonchli sheriklikni saqlash uchun javobgar bo'lish istagi; zamonaviy sivilizatsiyani saqlash va rivojlantirish uchun insonparvarlik qadriyatlarining ahamiyatini anglash; - atrofdagi tabiat, jamiyat va madaniy merosga nisbatan axloqiy majburiyatlarni qabul qilishga tayyorlik; umuminsoniy va umumbashariy muammolarni hal qilishga qaratilgan ilmiy tafakkur merosiga egalik qilish; tafakkur madaniyatini egallash, ma'lumotlarni tahlil qilish, umumlashtirish, maqsadlar qo'yish va ularga erishish yo'llarini tanlash qobiliyati, og'zaki va yozma nutq madaniyatini egallash; intellektual rivojlanish uchun bilim, o'zini o'zi boshqarish usullari va vositalarini qo'llash qobiliyati, madaniy darajani, kasbiy kompetensiyalarni oshirish, o'z sog'lig'ini saqlash, axloqiy va jismoniy jihatdan o'sishga erishish; ijtimoiy -shaxsiy ziddiyatli vaziyatlarda fuqarolik pozitsiyasini egallash qobiliyati; - mamlakat fuqarosi sifatida o'z huquq va majburiyatlarini bilish; faoliyati davomida Fuqarolik Kodeksi, boshqa me'yoriy hujjatlardan foydalanish qobiliyati; gumanizm, erkinlik va demokratiya tamoyillari asosida jamiyatni rivojlantirish va rivojlantirishga tayyorlik va intilishni namoyish etish; doimiy ravishda shaxsiy rivojlanishga intilish, ko'nikma va malakasini oshirib borish; kuchli va kuchsiz tomonlarini tanqidiy baholash, yo'l xaritasini belgilash va o'z-shaxsiy rivojlanish vositalarini tanlash qobiliyati; kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun yuqori motivatsiyaga ega bo'lgan bo'lajak kasbning ijtimoiy ahamiyatini anglash (140, 27-bet);

ingliz tili o'qituvchisining umumiy pedagogik kompetensiyasi kasbiy faoliyatni amalga oshirishga psixologik-pedagogik tayyorgarlikni anglatadi. D.D.Jalalov, I.L. Kolesnikova va M.V. Tamashevichlarni kuzatib, ushbu kompetensiya psixologik, pedagogik va uslubiy kompetensiyani o'z ichiga oladi degan xulosaga keldik. Pedagogika fanida psixologik-pedagogik kompetensiya tushunchasi o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalash jarayonida sifatli natijalarga erishishga imkon beradigan o'qituvchining kasbiy, kommunikativ, shaxsiy fazilatlarining adekvat, proporsional to'plami sifatida belgilanadi. O'qituvchining kasbiy kompetensiyasi modelida ta'lim standartlariga muvofiq o'qituvchining psixologik-pedagogik kompetensiyasining mohiyati aniq belgilab qo'yilgan bo'lib, unga quyidagilar kiradi:

- ✓ o'qituvchining har o'quvchilar bilan ishlashdagi individual yondashuvi uchun samarali strategiyalarni qabul qilishda namoyon bo'ladigan o'quvchilarning individual xususiyatlari, qobiliyatlari, xarakterining kuchli tomonlari, mashg'ulotlardagi afzalliklari va kamchiliklari to'g'risida xabardorligi.
- ✓ o'qituvchi ishlaydigan guruhlarda yuzaga keladigan aloqa jarayonlari sohasidagi xabardorlik, o'quvchilar o'rtasida ham, o'qituvchi va guruhlar, o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida ham guruhlar ichida sodir bo'layotgan jarayonlar, aloqa jarayonlari kerakli pedagogik natijalarga erishishga qanday hissa qo'shayotgani yoki to'sqinlik qilayotganligi haqida ma'lumot.
- ✓ o'qituvchining o'qitishning eng yaxshi uslublari, kasbiy o'zini o'zi rivojlantirish qobiliyati, shuningdek, o'zining shaxsiyati va faoliyatining kuchli va zaif tomonlari, ishining sifatini oshirish uchun o'zi bilan bog'liq holda nimalar qilish kerakligi to'g'risida xabardorligi (14-bet. 28).

Psixologlar pedagogik qobiliyatlarning yetakchi tomonlarini quyidagiga ajratishadi:

- pedagogik takt - bu o'qituvchining turli xil faoliyat sohasidagi bolalar bilan muloqot qilishda o'lchov printsipiga rioya qilishi, o'quvchilarga to'g'ri munosabatni tanlash qobiliyati;
- kuzatuv;
- bolalar bilan ishlash qobiliyati va istagi;
- o'z ishining natijalariga qiziqish;
- o'quv jarayonini rejalashtirish va tashkil qilishda o'quvchilarning motivatsiyasidan kelib chiqish qobiliyati;

- tashkiliy ko'nikmalar - jamoaviy va individual faoliyatni tashkil etish qobiliyati;
- nutqning soddaligi, ravshanligi va ishonuvchanligi – jalb etish, bolalar faoliyatini rag'batlantirish qobiliyati.

Lingvodidaktik va uslubiy kompetentsiya ingliz tili o'qituvchisining muvaffaqiyatli pedagogik faoliyatini amalga oshirish uchun kasbiy-pedagogik kompetensiyaning eng muhim tarkibiy qismi hisoblanadi, chunki u kompetensiyaning asosiy ma'nolarini inkor etadi: o'qituvchining fikrlash uslubi, pedagogik axloq me'yorlari, ijtimoiy funktsiyalarini hisobga olgan holda olingan bilimlar tizimi bo'lgan ahamiyat, bilim va tajribaga ega bo'lish.

Uslubiy kompetensiya, bir tomondan, o'qituvchining o'quvchilarga o'z mavzusini o'rgatish qobiliyatini, boshqa tomondan, o'z-o'zini tarbiyalash faoliyatining zarurligi va mahoratini nazarda tutadi.

Shunday qilib, ingliz tili o'qituvchisining uslubiy kompetensiyasi bilimlarni (psixologik-pedagogik, ijtimoiy, umumta'lim), ko'nikmalarni (kasbiy pedagogik, maxsus, o'z-o'zini tarbiyalash), ijodiy pedagogik faoliyat ko'nikmalarini sintez qilishi, o'qituvchi o'quvchilarga ta'lim berish uchun o'z texnologiyasini ishlab chiqishi, o'quv va tarbiya jarayonining mantig'ini tuzishi, yuzaga keladigan qiyinchiliklar va muammolarni hal qilishi, pedagogik muammolarni mustaqil va harakatchan yechish texnikasi, g'oyalarni shakllantirish, fikrlash doirasidan tashqarida o'ylashi uchun zarurdir. Ushbu kompetensiya pedagogik qadriyatlarni anglash, pedagogik jarayonni loyihalashga, pedagogik faoliyatda izlanishlarga qiymat munosabati; pedagogik fikrlash kontseptsiyasini amalga oshirish vositasi sifatidagi qadriyatlar; pedagogik aloqa va xatti-harakatlar, pedagogik texnologiyalar; kasbiy faoliyatning innovatsion tarkibiy qismlarini qabul qilish va tushunishni o'z ichiga oladi. Shuningdek, u o'quv va pedagogik muammolarni hal qilish texnologiyalari haqidagi bilimlarni; pedagogik texnologiya, uning mohiyati, tarkibiy qismlari; ta'lim texnologiyalarini loyihalash va konstruksiyalariga qo'yiladigan talablar; pedagogik muloqot va xulq-atvor normalarini o'z ichiga oladi. Uning tarkibiga quyidagi subkompetensiyalar kiradi: 1) tashkiliy (madaniyatlararo muloqotni o'qitish bo'yicha o'qituvchining bevosita faoliyatini amalga oshirishda yetakchi bo'lib, o'quvchilarda ushbu qobiliyatni shakllantirib, madaniyatlararo muloqotining doimiy ishtirokchisi bo'lishiga imkon beradi); 2) loyihaviy (madaniyatlararo o'zaro munosabatlarga tayyor shaxsni shakllantirishga qaratilgan ish usullarini rejalashtirish qobiliyatida ifodalanadi); 3) tadqiqot (ingliz tilini o'zlashtirishning ta'limiy-ijtimoiy ahamiyatini tahlil qilish qobiliyatini anglashga qaratiladi); 4) nazorat qilish (sinfdan va undan tashqarida madaniyatlararo muloqotni tashkil qilish va amalga oshirishda o'quvchilarning harakatlarining muvaffaqiyatini baholash qobiliyatini talab qiladi)

Ingliz tili o'qituvchisining madaniyatlararo kompetensiyasi o'rganilayotgan tillar madaniyatida qabul qilingan aloqa qoidalari va an'analarini, ona va o'rganilayotgan tillar madaniyatining tizimli aloqalarini uch jihatdan hisobga olish bo'yicha bilim va qobiliyatni nazarda tutadi.

Lingvistik-mamlakatlararo aspektlar (kundalik hayot, turmush darajasi, shaxslararo munosabatlar, ijtimoiy farqlar, axloqiy qadriyatlar, an'analar, bayramlar, din haqidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi);

- ✓ lingvistik aspekt (dunyo kartinasi, lingvistik birliklarning madaniy kontsentatsiyalari, nutq aloqasi formulalari, asosiy xalqona so'zlari, frazeologik birliklarni o'z ichiga oladi);
- ✓ ekstralingvistik aspekt (muayyan shartlarga qarab, yuz ifodalari, imo-ishoralari, va muomala qoidalari va muomala an'analari to'plami)140,30-bet.

Shunday qilib, ingliz tili o'qituvchisining kasbiy-pedagogik kompetensiyalarini shakllantiradigan to'rtta subkompetensiyaning o'zaro bog'liqligi asosiy pedagogik funktsiyalarni amalga oshirish imkoniyatidir. Biroq, ushbu funktsiyalarni amalga oshirish ingliz tili o'qituvchisining kasbiy-gnostik kompetensiyasi faoliyati asosida yuzaga keladi. Funktsiyalarning har biri kasbiy- gnostik kompetensiyani shakllantirishni nazarda tutadi.

Texnologik talqinda "kasbiy-gnostik kompetensiya" tushunchasi - bu ssenariyni bashorat qilish va nutqni ravonligi, uslubi, nutqni yaratish orqali, ona tilini biluvchini chet tilida gaplashadigan chet ellikdan ajratib turadigan barcha narsalar orqali suhbatdoshlarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda harakatlar rejasini tuzish deganidir. Texnologik jihatdan kasbiy-gnostik kompetensiyaning asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat: grammatik kompetensiya; sotsiolingvistik kompetensiya; mulohazaviy kompetensiya; nutq strategiyasi kompetensiyasi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hamdamov E. E. Technology Forming the Gnostic Competence of Future Teachers of Foreign Language. Bulletin of Gulistan State University. 2021. № 1. 50-55 pages.
2. Hamdamov E. E. The content of the language professional gnostic training of an English teacher. Bulletin of Gulistan State University. 2021. № 2. 35-41 pages.
3. Махкамова Г.Т. Формирование межкультурной компетенции студентов филологического вуза (английский язык): дис. ... докт. пед. наук. – Т., 2011. – 335 с.
4. Тимохина Е.В. Методика формирования профессионально-коммуникативной компетенции будущего учителя иностранного языка : Дис. ... канд. пед. наук – Нижний Новгород, 2015. – 176 с.